

Trampyň öňe sürýän ideýalary Graždanlyk urşundan gelýär we jynsparazlygyňam aňyrsyna uzaýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Trampyň öňe sürýän ideýalary Graždanlyk urşundan gelýär we jynsparazlygyňam aňyrsyna uzaýar TRAMPYŇ ÖÑE SÜRÝÄN IDEÝALARY GRAŽDANLYK URŞUNDAN GELÝÄR WE JYNSPARAZLYGYŇAM AÑYRSYNA UZAÝAR

ABŞ-nyň günortasyndan döräp, şahsy ýaraglanşyga, aborta, amerikan protestantlygyna, paramilitar polisiýa işlerine, jenaýatyň öňüni alyş we jezalandyrış edaralaryna, döwlet dolandyryşynyň jemgyyetdäki roluna uzaýar.

Tramp saýlaw kampaniýalarynda edýän çykyşlarynda afro-amerikanlara «amerikan taryhyny öwrenmegi» maslahat berýär

(AFP)

Tramp ABŞ-nyň Graždanlyk ұşunyň getiren bölünişiginiň ýurtda şindizem näderejede dowam edýändigini görkezýär. Konfederasiýa generallarynyň adyny göterýän harby bazalaryň atlarynyň üýtgedilen ýagdaýynda 718 milliard dollarlyk harby-goranyş býužetini weto etmek bilen haýbat atmagy 1861-nji ýyly ýatladýar. Onuň bolşy täsin ýagdaýda ABŞ-ny ýok etmek üçin söweşen Brekston Bregg we Jon Hud ýaly konfederasiýa generallarynyň atlaryny Demirgazyk Karolinadaky Fort Bregg we Tehasdaky Ford Hud ýaly harby bazalaryna dakylmagyna täsin ýagdaýda ünsi çekýär.

Ony tankyt etmek bilen synlaýan kommentatorlar ýeňlen duşmanlarynyň adyny harby bölmelere dakma däbine eýerip, geljekdäki bazalaryň atlarynda amerikan esgerleriniň öldüren «El-Kaide» terror toparynyň başlygy Usame bin Ladiniň we YSYD-nyň başlygy Ebubekir el-Bagdadynyň atlarynyň girizilmegini-de teklip berip ýaňsa alýar.

Harby bazalaryň atlarynyň üýtgedilmegi boýunça düşünişmezligiň we konfederasiýa serkerdeleriniň heýkelleriniň ýykylmagynyň döreden gahar-gazaby graždanlyk ұşunyň netijeleriniň henizem güýjuni ýitirmändigini görkezýär. Trampyň paýlaşan bir twiti Konfederasiýanyň boýun bolmagyndan 150 ýyl soňam ýagdaýyň nämüçin şeýle bolmagynda galýandygyny çöşlemek üçin ýumagyň ujuny berýär.

Tramp «Ajaýyp heýkellerimiziň we ýadygärliliklerimiziň ýkylyp aýrylmagy bilen şan-şöhratly ýurdumyzyň taryhynyň we medeniýetiniň kül-uşak edilişini görmek nähili gyançlydy» diýip ýazypdy.

Ýogsa-da, Trampyň aýdýany haýsy «taryh we medeniýet»? ABŞ-nyň syýasy taryhynyň iki çeşmesi bar: biri Tomas Jeffersondan, Jeýms Medisondan, alysdaky kolonial güýje garşı halk rewolýusiýasyndan gelip çykýar, beýlekisi bolsa düýbünden başgaça tradisiýa eýe gul eýeçilikli şatlardan. ABŞ-ly bolmadyklaryň köpüsiniň bu ýere mahsus we çapraz görýän zady demokratik we awtoritar prinsipleri ikitaraplaýyn biri-birini itýän we çekýän bu iki medeniýetiň oňsuksyz bilelikdeligi.

Amerikanlar köplenç bu hapa mirasy inkär edýär. Wakalara

döwletiň düýbüni tutujy ata-babalarynyň we ilkinji göçüp gelenleriň başdan geçiren kynçylyklarynyň penjiresinden seredip, gul eýeçilik bilen başlan we 750 müň adamyň ölümüne getiden graždanlyk urşunyň üstünden atanak çekenini gowy görýär.

Medeniýetiň we taryhyň Trampyň öñe sürüyän formasy Amerikan Günortasyныň kyssasy we bu agramda akýagyzlardyr garaýagyzladyň arasyndaky gündelik gatnaşyklar bilenem baglanyşykly. Konfederasiýanyň harby serkerdeleriniň heýkelleriniň köpüsi uruşdan soñ dikilipdir we akýagyzlaryň ýokardalygy pikiri utanman öñe sürlüpdı. Meselem, 1864-nji ýylda Fort Pillowda boýun bolan demirgazykly 300 garaýagyz esgeri öldüren konfederasiýanyň guryýer goşunlarynyň generaly, plantator, gul söwdagäri Nataniel Bedford Forrestiň 1905-nji ýylda Tennessi şatyndaky Memfisde dikilen heýkeli ýakyn geçmişe çenli-de ähli howalalygy bilen durdy. Forrest soňra «Ku-Kluks-Klanyň» birinji ýolbaşçysy bolupdy. Forrestiň başga bir heýkeli Tennessiniň Naşwill şäherinde 1998-nji ýyl ýaly ýakyn taryhda dikilipdi.

«Medeniýet söweşleriniň» ABŞ-da beýlekin dereje gyzgyn seslenme döretmeginiň sebäbi, düýpleriniň hakyky urşa uzamagy we meseläniň Angliýada kawalerler (korolçylar -t.b.) we «togalak kelleliler» «Roundheadler» – parlament düzgüniniň tarapdarlary -t.b.) ýaly geýnip, graždanlyk urşunyň çaknyşyklaryny gaýtadan sahnalaşdyranlaryň gadymky harby nostalgiýasyna onçakly meñzemeýändigi. Bu heýkelleriň berýän düýp signaly Günorta ursunda ýeňlen we gulçulyk ýatyrylan bolsa-da garaýagyzlaryň jynsy diskriminasiýa uçramagyna, alagöz seredilmegine we raýatlyk hak-hukuklaryndan mahrum edilmegine dowam edilmegidi.

Trampyň jynsparazlygy göz-görtele we zoňtar bolup biler, emma onuň arkasynda durmaga berýän eözi medeni we jynsy diskriminasiýadan has öte geçýär. Aýallar, ýarag gösterme, abort, amerikan protestantlygy, jenaýat we jeza, pozitiw diskriminasiýa, döwlet dolandyryşynyň jemgyýetdäki roly ýaly meselelerde ýygy-ýygydan öñe sürülyän bir bitewi birgiden çemeleşmeleri öz içine alýar. Bu möhüm we geñ galdyryjy

üýtgeşme. Şonsuzam ABŞ 1960-njy ýylda garaýagyz amerikanalryň raýatlyk hukuklaryny hukuk taýdan kepillendiripdi. Birnäçe adam üçin bu ýagdaý ABŞ-nyň geçmişiniň aňyrsynda taşlan we Öňki Günortanyň toksiki tradisiýalarynyň taryhyň zibilhanasyna giden pursatydy. Gynansak-da, beýle bolmady. Tetsine, raýatkyk hak-hukuklaryna garşy nägilelik jynsparaz status-kwony ýok etmegi maksat edinen orginal hereketiň garşysyndakydan köp taraplaýyn alanda has güýcli we täsirli boldy.

Bu garşylyklaýyn nägilelik şeýle bir güýçlüdi welin, Günorta öz medeniýetini demirgazyga we günbatara mümkingadar iň giň formada, öňki Konfederasuýanyň çäklerindenem aňryk ýaýmagy başardy. Žurnalist Godfri Hojsonyň asyryň başynda hamana öňünden bilgiçlik edip ýazan ýaly «Beýlekilerden has deň. Niksondan täze asyra Amerika» («More Equal Than Others: America from Nixon to the New Century») kitabynda nygtaýsy ýaly, garaşylan «Günortanyň ýurduň galan ýerlerine has köp meñzemegidi, (ýöne) syýasatda we medeniýetiň birnäçe ugrynda ýurduň galany Günorta has köp meñzedi».

Bu «günortalaşma» amerikan medeniýetiniň düşündirip bolmaýan ýaly bolup görünýän birnäçe täsin tarapyny açyp görkezýär, şahsy ýaraglanyşykdan aborta hemme zada dahylly çemeleşmeleriň şahsy degişliliğiň nyşanasyna öwrülişi ýaly. Bu Trampyň tarapdarlarynyň amerikanlary we ABŞ-dan başga ýerdäkileri geň galdyran artyşyny-da görkezýär. Wagtal-wagtal oňa «iň soňky konfederasiýa başlygy» diýilýär. Bu atlandyrma has peseldiji, beýkeki bir ýandanam şowsuzlyklaryna garamazdan ynamyna şikes ýetirtmedik gatlagynyň degişliligine barýan ýola ýşarat edýär. Ýeňlen Konfederasiýanyň mutasiýa geçifen düşunjeleri we gymmatlyklary amerikan nasionalizminiň özboluşly formasyny döretdi. Ýurduň galan ýerinde sağy-konserwatizm bilen birleşip, Riçard Niksonyň, Ronald Reýganyň, Donald Trampyň ulananda üstünlik getiren formulasy emele geldi. Bill Klinton ýaly demokrat prezident muňa degişli däl ýaly bolup görünse-de, birnäçe tarapdan durmuşa geçirilen işleri bu trendi tassyklamakdan ybaratdy.

«New York Times» gazetiniň Atlantadaky habarçysy Piter Epplbomyň 1996-njy ýylda «Diksiniň beýgelişi. Günorta amerikan

gymmatlyklaryny, syyasatyny, medeniýetini nähili şekillendirýär» («Dixie Rising: How the South is Shaping American Values, Politics and Culture») kitabyny yazdy. Epplbom Hojsonyňam sitata alan ýerinde şeýle diýýär: «Bill Klinton mekdeplerde mejbury doga okaýyş çärelerinden sosial döwleti dargadýan diýdimzor respublikan kanunlar bilen öñe saýlanýar» we «Ýokary Sud hamana başynda (konfederasiýanyň başlygy Jefferson Dewis bar ýaly hereket edýär».

Epplbomyň kitabynyň ady meseläni açyk-aýdyň edýär. Kitabynyň soñunda-da «ABŞ-ny tanamak üçin Günortany tanamaly bolarsyňyz» diýýär.

Edil şu aýdylanlar Tramp we trampçylyga hem degişli. ABŞ-nyň çar ýanyna syzylýan günortaly syýasy medeniýet onuň syýasy gatlagy. Bulam heýkelleriň we harby bazalaryň atlarynyň ykbalyna nämünçin beýle ähmiýet berýändigini görkezýär.

Patrik KOKBERN,

«The Independent» internet gazetiniň žurnalisti / @indyworld

Duşenbe, 13.07.2020 ý. Publisistika